

Simon Laumann Jørgensen

# De fagprofessionelle, behovsfortolkning og legitimitet i ældreplejepolitikken<sup>1</sup>

Hvilken rolle burde borgere og plejepersonale tilskrives i udviklingen af politik på ældreplejeområdet? Det dominerende synspunkt tilskriver dem en begrænset rolle. Det er dog væsentligt, at der her er tale om en klassisk magtkamp i behovspolitikken: Hvem skal kunne bestemme de legitime behov i velfærdsstaten? Flere peger på relevansen af Jürgen Habermas' komplekse teoriudvikling for afklaring af legitimitet i behovspolitikken. Tilgangen er først og fremmest relevant, fordi den peger på de funktioner, den demokratiske velfærdsstat bør påtage sig i forhold til at sikre behovskommunikationen på tværs af samfundet. Med afsæt i Habermas' egen tænkning såvel som de nyeste udviklinger i ældreplejen tilføjer artiklen, at vi bør have skarpere blik for de udfordringer for en sådan tværgående kommunikation, der skyldes forskelle i erfarings- og forståelsespositioner, der bunder i graden af omsorgsafhængighed. Den udfordring åbner op for at tilskrive fagprofessionelle i ældreplejen en særlig rolle som brobyggere i den demokratiske diskussion om legitimitet i ældreplejepolitikken. Det kræver dog, at de også tilskrives en mere aktiv rolle som behovsfortolkere i samarbejde med plejkrævende borgere, end aktuel plejepolitik tilskriver dem.

I en rapport om ældrepleje opfordres borgerne og plejepersonalet til at opgive omsorg som kerneydelse (Kjellberg, Ibsen og Kjellberg, 2011: 25), mens statsministeren i nytårstalen 2019 bekræfter, at der ikke er megen tid til at holde i hånd i pleje- og sundhedssektoren. Offentlig ældrepleje handler i politisk henseende om kampe om omstridte begreber som omsorg, pleje og behov (Eriksen, 1996: 67; Daly og Lewis, 2000: 284; Greve, 2017: 14). Hvad god og fair ældrepleje er, og hvordan den skal fordeles, er noget, der skal udlægges i spændingsfeltet mellem moral, etik, økonomi, pragmatik, magt og de mange konfliktuerende perspektiver på pleje (Dahl, 2004: 16). Denne overordnede diskussion om retfærdig fordeling af ældrepleje er samtidig gensidigt forbundet med den helt konkrete pleje og omsorgssituation og dennes udlægning af behovene. Behovene kan være individuelle, og for den enkelte kan det kræve en eksperimentel undersøgelse og tolkning at finde ud af, hvad ens behov og interesser egentlig er.

Et centralt spørgsmål er i det lys, hvilken rolle borgerne selv og de fagprofessionelle frontlinjemedarbejdere bør spille for den legitime udlægning af

behovene i velfærdsstaten. Det spørgsmål må rejses ikke mindst i forhold til ældrepleje, hvor frontlinjemedarbejderne har antennerne ude i dele af samfundet, der let glider af syne i vores rationaliserede livsverden. Det er et centralt spørgsmål ikke mindst i den danske velfærdsstat, hvor omsorgen i vid udstrækning er offentlig (Knijn og Kremer, 1997: 346; Dahl, 2009: 637; Jensen og Møberg, 2011), og hvor ældreplejen udsættes for rationaliserings- og effektiviseringstiltag, der ændrer plejens form og indhold.<sup>2</sup> Professionernes plads til skøn, relationer og omsorg og etik er under pres (Christoffersen, 2013), men hvad er legitimiteten i, at det er blevet sådan? Artiklen følger her Nancy Frasers opfordring til at sætte fokus på politikkerne for og magtkampene om behovsfortolkning. Det handler om de politikker, der rammesætter og former behovsfortolkninger og privilegerer visse grupper og forståelser. “[W]e should think about welfare state politics not only in terms of who gets what, but also in terms of who gets to interpret what people need” (Dahl, Stoltz og Willig, 2004: 375).

At der er reelle konflikter og magtkampe om hvilke og hvis perspektiver på pleje, der er legitime i udlægningen af behovene i ældreplejen, kan illustreres ved at sammenligne to rapporter om rehabilitering i ældreplejen (Marselisborg-centret, 2004; Kjellberg, Ibsen og Kjellberg, 2011: 21). Her udspiller der sig under overfladen en magtkamp om at bestemme behovene såvel som hvem, der legitimt kan være med i bestemmelsen af de relevante behov. De to rapporter er lodret uenige om, hvordan og hvorvidt borgernes og de fagprofessionelles perspektiver på borgernes behov og interesser bør inddrages. Der er vel at mærke tale om et særdeles centralt politikfelt, hvor der i ældreplejen er øget fokus på rehabilitering og aktiv aldring (Greve, 2017: 181f).<sup>3</sup>

For at analysere den normative problemstilling om inklusivitet i bestemmelsen af behov i ældreplejen dykker artiklen ned i Jürgen Habermas’ teori-kompleks (sml. Eriksen, 1996: 56, 59, 67). Denne kritiske teori udgør et attraktivt alternativ til den mere og mere udbredte *public choice*-model (Eriksen, 1996: 59) såvel som traditionelle liberale legitimitetsmodeller (Peter, 2017), og tilbyder sig som løsning på det problem, at der både er moralske perspektiver (hvilken fairness?), etiske perspektiver (hvilke goder?), og at vi ingen objektiv og videnskabelig metode har til at finde frem til hvilke behov, der bør tilfredsstilles (Eriksen, 1996: 64). En sådan inkluderende tilgang anerkendes tilsyneladende overordnet set i offentligheden som løsning på prioriteringsproblemer.<sup>4</sup>

Målet med analysen er at udvikle en teoretisk ramme til diskussion af, hvilken form for inklusivitet behovspolitikken kræver for at sikre legitimitet. For hvad vil inklusivitet sige? Og på hvilke niveauer skal der være tale om inklusivitet? Hvilket rum skal der være for artikulation af borgernære, partikulære interesser? Ligesom behovsfortolkningen og udlægningen må foregå på mange

planer i samfundet, bliver der et spørgsmål om samspillet mellem de forskellige niveauer. Hvilken rolle skal artikulation og videreformidling af sådanne interesser og behov via omsorgsgiverne spille i retfærdighedsdiskurserne på alment samfundsplan? Burde plejepersonalets indsigter og viden få større vægt i de samlede overvejelser og drøftelser om velfærdsstatens pleje og omsorgstilbud?

Problemstillingen er toledet i sit teoretiske fokus. For det første fokuserer artiklen på, hvad Habermas' diskursteori ville kunne bidrage med af kritisk analyse i lyset af de aktuelle tendenser i velfærdsstaten, hvor magten forskydes fra frontlinjere relationerne op til politiker- og embedsmandsniveau. For det andet fokuserer artiklen teoriinternt på, om der er behov for at udvide Habermas' teoriekompleks, netop når det gælder behovsdiskurserne. På trods af Habermas' teoris voluminøse omfang og interne kompleksitet synes netop behovsdiskurser i relation til ældrepleje at rumme en udfordring for teorien. Analysen af denne problemstilling ud fra Habermas' teori fører til spørgsmål vedrørende betingelserne for inklusive diskurser givet det intersubjektive menneskesyn, Habermas udvikler. Denne teoriinterne udfordring er dog ikke mere teoriintern, end at den kan siges at gælde for de fleste politiske filosofier, og at netop Habermas' teori – blandt andet gennem bidragene hertil fra feministisk kant – kunne rumme en løsning på udfordringen. Artiklen skitserer på den baggrund elementer til et forsvar for en demokratiseret forvaltning af velfærdsstaten ved at analysere magtkampene om behovsartikulation og inddragelse i velfærdsstaten ud fra Habermas' perspektiv såvel som de pointer om udfordringer for demokratisk inklusion, artiklen rejser. Denne problemstilling om inklusion og eksklusion af berørte parter og deres potentielle repræsentanter udspiller sig parallelt i demokratiteorien (se fx Bauböck, 2018) såvel som i kritiske policy-analyser af aktuelle udviklinger i velfærdsstaten (Jørgensen, 2015).<sup>5</sup>

I første afsnit redegør jeg for, hvad der for Habermas følger af en rationaliseret livsverden med velfærdsstatlig, professionaliseret omsorg. I andet afsnit redegøres for diskursteoriens grundelementer og inklusionskrav, hvorefter diskursetikkens høje krav til deltagerne konfronteres i tredje afsnit. I fjerde afsnit argumenterer jeg for, at der er brug for en udvidelse af Habermas' model i form af begrebet om livs- og omsorgspositioner og den epistemiske bias, der kan følge heraf. Det fører til en pointe om at tiltænke de fagprofessionelle en afgørende kommunikativ rolle som eksperter i behovsudlægning, behovsartikulation og behovsfortolkning med henblik på at overvinde positionel bias i politiske behovsdiskurser. Det kræver dog, at de også tiltænkes en sådan rolle i de borgernære møder. I konklusionen forholder jeg mig til, hvad disse indsigter kan betyde for de aktuelle magtkampe i ældreplejepolitikken som illustreret af de to nævnte rapporter om rehabilitering.

## Rationaliseringen af livsverdenen og behovsantennen

Ifølge Habermas er velfærdsstatens mange funktioner vokset ud af *livsverdenen*, hvor mennesker reproducerer sig selv fysisk, kulturelt og normativt. Nutidens børnehaver, skoler og hospitaler er således blot en rationaliseret og institutionaliseret udgave af praksisser, mennesker har brug for til at kunne reproducere sig selv. Det er derfor vigtigt, at velfærdsstatens ingeniører har sans for, at professionaliserede livsverdenspraksisser fortsat må tjene funktioner som kulturel overlevering, børneopdragelse og social integration (Habermas, 1987: 146). Der er således mere end pragmatiske grunde til at institutionalisere offentlig omsorg. Det handler ikke blot om effektivt at løse sociale og biologiske problemer, men også om at styrke borgernes normativt-refleksive dyder som udtrykt i solidaritet og værdsættelse af de offentlige institutioners funktioner. En central udfordring er her at få borgere og institutioner til ekspresivt at bakke op om omsorg for de svage som en dyd, samtidig med at omsorgsgiverne ikke bliver for overbebyrdede (Habermas, 1996: 115).

For Habermas er det tillige væsentligt, at borgerne bevidstgøres om, at den rationaliserede omsorg for de svage er en væsentlig samfundsudvikling, der peger ud over de goder, den medfører for de direkte berørte borgeres livskvalitet med dens subjektive, objektive og intersubjektive faktorer (Rostgaard, Brünner og Fridberg, 2012). Det gælder ikke mindst i forhold til at sikre borgernes frihed. Der er sket store fremskridt fra en tid, hvor døtre plejede forældre efter bestemte forskrifter og normer, eller hvor ældre forældre var overladt til mere tilfældig hjælp. Det frigør kvinderne til ikke at være bundet til omsorg (Gheaus, 2011), og det universaliserer det gode, det er at kunne modtage omsorg, når man er skrøbelig og omsorgsafhængig (Albrekt Larsen og Goul Andersen, 2015). Det udligner omsorgsbyrderne mellem borgerne og gør det mere frit at påtage sig omsorgsopgaver (Tronto, 1993). Ligeledes beskytter velfærdsstatslig omsorg mod nogle af de magt- og dominansrelationer, der uvægerligt er til stede, når udsatte borgere modtager omsorg (Jørgensen, 2018). Ved at følge bureaukratisk regulering og regelfølge sikres en rimelig kvalitet uafhængigt af, om frontlinjemedarbejderen har antipatier overfor borgeren (Gerth og Mills, 1958: 196). Det er væsentligt, da plejere relationer altid har været forbundet med magt (Wærness, 1979). Det gælder også i form af subtile men magtfulde kategoriseringer og grænsedragninger.

Udover at beskytte borgerne mod dominans og understøtte kvinders private autonomi understøtter professionalisering af omsorgsopgaver også den politiske frihed (Habermas, 1996: 419-425). Habermas ser således flere potentialer for frihed og emancipation i institutionalisering af omsorgsopgaver. Samtidig kan kollektive former for omsorgsinstitutionalisering være mindre fremmed-

gørende for omsorgsudøveren, ligesom den ældre omsorgsmottager kan opleve det som en lettelse ikke at skulle bede sine voksne børn om at udføre personlige omsorgsopgaver. Ved at institutionalisere praksisserne og uddanne fagprofessionelle understøttes tillige institutionernes *refleksive* kapaciteter, hvorved også den kulturelle overlevering kan styrkes (Habermas, 1987: 147; sml. Olson, 2006). Dermed styrkes de emancipatoriske potentialer for de berørte borgere og praktikere på kort og langt sigt.

En central udfordring, der følger af denne rationalisering af livsverdenen, er, at livsverdenens *antenner*, som sender informationer til potentielle omsorgsgivere om marginaliserede gruppers omsorgsbehov, risikeres at svækkes. Habermas hæfter sig således ved at "The lifeworld has the antennae and vocabulary to formulate and interpret social problems" (1996: 365; sml. Dewey, 2017). I en rationaliseret livsverden bliver det således nødvendigt at etablere nye antenner. Hvor forældre har daglig kontakt med børnenes plejehinstitutioner, er kontakten til gamle forældre, der modtager offentlig pleje, ofte langt mere sporadisk. Denne omsorg vil befinde sig i samfundets periferi (Habermas, 1996: 358), hvor omsorgsarbejdere vil have en særlig indsigt i, hvordan problemer stiller sig for de berørte (Habermas, 1996: 365). Væsentlig er her de fagprofessionelles professionsetik, som taler om at være borgerens advokat, og om at gå imod bureaukratiets instrumentelle fornuft. Professionsetikken taler for betydningen af relationelle og fortolkende forståelser af omsorg. Omsorgen er her ikke bare en professionel opgave, men en afgørende del af det gode liv (Noddings, 1984; Martinsen, 1993; Henriksen og Vetlesen, 2000).

Her bliver det væsentligt at skelne mellem den nære dialog mellem den fagprofessionelle og borgeren, hvor den konkrete borgers behov skal udlægges og fortolkes, og så retfærdighedsdiskurserne, hvor også de berørte parter, der fx over skattebilletten skal betale for offentlige services, inddrages (sml. Günther, 1988). Alle borgere skal nemlig have deres private såvel som offentlige frihed som autonomi anerkendt, og det er ikke op til enkelte borgere, fagprofessionelle eller filosoffer alene at bestemme, hvilke opgaver der legitimt er offentlige.

I det perspektiv peger allerede Habermas' livsverdensanalyse på to væsentlige arenaer for behovsfortolkning og -udlægning. For det første er der relationen mellem borger og fagprofessionel plejer. Ifølge Blaug (1995) kan Habermas' teori bruges til at forstå, hvilken skade bureaukratisering, instrumentalisering og pseudokommunikation foruden negligerig af udsatte borgereres interesser kan have på omsorgsprofessionerne. Habermas understøtter ligeledes den indsigt, at vi bør tænke omsorgsarbejde som ansigt-til-ansigt-interaktion, der "primært er en kommunikativ aktivitet" (Blaug, 1995: 427). Kommunikative aktiviteter er således afgørende, når vi skal forstå og fortolke de behov, om-

sorgsarbejderen skal varetage (Blaug, 1995: 429). Et nyt sammenlignende studie af forsøg med rehabilitering konkluderer da også, at kommunikation er afgørende for borgernes oplevelse af rehabilitering (Petersen et al., 2017: 47).

For det andet kan Habermas' teori pege på vigtigheden af de ofte oversete input til den offentlige diskussion, som fagprofessionelle med deres livsverdensantenner kunne bidrage med. Habermas' analyser kan her blandt andet gøre det muligt at overskride en naiv forståelse af mulighederne for åben kommunikation i samfund med strukturelle magtrelationer (Scheel, 1993: 140). Habermas' teori kan således bruges til at fremhæve, at kommunikation nødvendigvis må foregå på forskellige niveauer, og at ønsket om demokratisk legitimitet kræver et helhedssyn på kommunikationens former og niveauer. Hermed kan frontlinjediskurser ifølge Habermas med fordel supplere baggrundsdiskurser, der tjener uformel og ikke-institutionaliseret opinions- og viljedannelse (Habermas, 1996: 408). Men måske bør de også tåltænkes en mere institutionaliseret plads, så de systematisk tænkes ind i behovspolitikken? Rationaliseringen af livsverdenen kan medføre, at særlige faggrupper får en privilegeret indsigt i, hvordan problemer, konflikter og kriser viser sig for marginaliserede, plejekrævende borgere. Måske de skulle tåltænkes en mere etableret rolle, end Habermas umiddelbart tilskriver dem?

## Diskursetikkens krav om inklusivitet

Habermas sætter således menneskelig kommunikation i centrum for sin teori. Kommunikation er en central menneskelig aktivitet, som ofte vedrører problemløsning i forhold til den ydre natur, samfundet, den indre natur af fortolkede behov såvel som kroppen (Habermas, 1979: 74). Kommunikationen og de samarbejdende forsøg på at forstå udspringer ofte af problemer, konflikter og kriser (Habermas, 1979: 78). Diskursetikken bygger på den såkaldte universalpragmatik, der analyserer menneskers grundlæggende sproglige kommunikation. Her lyder det, at kommunikativ handlen, der stræber efter gensidig forståelse, er primær i menneskelig kommunikation. Hvis således ønsket om gensidig forståelse er primært, indebærer det, at vi indirekte (kontrafaktisk) anerkender, at andre har ret til at sige nej til den tolkning af en given sag, vi lægger frem. Hvis vi således i det mindste indirekte anerkender andres ret til at have en anden udlægning, så anerkender vi samtidig deres individualitet og evne til at vurdere og træffe beslutninger. Kort sagt: Vi anerkender indirekte deres personlige autonomi. Det er denne moralske frihedskerne, Habermas forsøger at sikre fra Kants filosofi, selvom han søger at genetablere moralbevidstheden i offentlige processer af ideel rolleovertagelse frem for individuelle samvittighedsmonologer (Habermas, 1993: 130).

Ifølge Habermas udtrykker selv enkle former for kommunikativ handlen allerede en anerkendelse af, at sprogbrugerne er ansvarlige subjekter, der er i stand til at orientere deres handlinger på baggrund af argumenter, omend kun *faktisk argumentation* rummer anerkendelsen af, at alle deltagere er i stand til at distancere sig fra de gældende normer i de givne livsformer (Habermas, 1993: 131). Værdiafvejninger og politisk problemløsning baseret på faktisk argumentation kalder Habermas diskurser, som adskiller sig fra to gængse måder at afklare normative handlingsspørgsmål på. Diskurser adskiller sig for det første fra den førkonventionelle retfærdiggørelsesform, som orienterer mod tilfredsstillelse af egne behov, som disse forekommer os umiddelbart. Her anvendes koordineringsmekanismer, ifølge hvilke andre nok kan forstås som instrumentel betingelse for vores frihed, men hvor disse andre ikke bidrager til ny erkendelse om, hvad vores frihed består i. Den instrumentelle fornuft fortæller os her, at andre kan hjælpe os til at tilfredsstille visse behov, og vi forstår andres hjælp ud fra markedets principper om gensidighed og reciprocitet (Habermas, 1979: 79). Princippet for legitim politikudvikling lyder således, at “det rette er at søge at tilfredsstille ens egne interesser og behov og at lade andre gøre det samme. Det rette er også det, der er fair; dvs. det, der udgør en lige udveksling, en handel, en aftale” (Habermas, 1990b: 123).

Diskursiv værdiafvejning adskiller sig for det andet fra *konventionelle* former for legitimitetsbestemmelse. Ifølge den konventionelle tilgang lyder det, at “det rette er at gøre det, der generelt forventes af folk tæt på én, eller hvad folk generelt forventer af folk i ens rolle som søn, søster, ven etc.” (Habermas, 1990b: 123). Individets handlinger motiveres både prækonventionelt og konventionelt af frykten for individers eller grupperes sanktioner. Her udgør den almene (dvs. én der ikke står én nært) svage, omsorgskrævende ældre generelt ikke nogen trussel, og de konventionelle krav er relativt vage.

Habermas udvikler sin såkaldte diskursetik på baggrund af en alternativ, langt mere inklusiv såkaldt *postkonventionel* tilgang. I diskurser når vi til den *postkonventionelle* legitimitetsbestemmelse, der i modsætning til de to øvrige ikke foregår på baggrund af den autoritet og magt, individer eller grupper har over individet. Her er det rationalitet, forståelsesorientering og perspektivovertagelse snarere end magt, der er styrende. Grundprocessen udtrykkes ifølge Habermas af George Herbert Mead: “The standpoint we adopt in judging morally relevant questions has to allow for the impartial consideration of the known interests of everyone involved, because moral norms, rightly understood, bring a general interest into play” (Habermas, 1987: 92). Som også Jean-Jacques Rousseau og Immanuel Kant anbefaler Habermas således en

søgen efter generaliserede interesser, der ikke blot udgør “generaliserende kompromisser mellem fundamentalt partikulære interesser” (Habermas, 1987: 93).

Habermas’ diskursetik udvikles mere formelt gennem det så kaldte *diskursprincip*, som netop udtrykker et universalistisk legitimeringsprincip (U), som lyder: “For a norm to be valid, the consequences and side effects that its observance can be expected to have for the satisfaction of the particular interests of *each* person affected must be such that all affected can accept them freely” (Habermas, 1990b: 120). Ifølge Habermas kan dette princip udledes af forudsætningerne for argumentation, da forsøg på at forstå altid forudsætter sådanne relationer af gensidig anerkendelse (1990b: 130).

I modsætning til John Rawls’ uvidenhedsslør og oprindelige position, så er U ikke en procedure til at finde frem til normer. Diskursetikken afhænger af virkelige diskurser (Habermas, 1990b: 93, 122). En reel udførsel af sådanne diskurser indebærer, at deltagerne antager, at alle berørte principielt er frie til kun at underkaste det bedre arguments magt, som det også udtrykkes i *diskursprincippet* (D). D lyder, at “enhver legitim norm ville blive mødt med alle berørtes tilslutning, hvis de kunne tage del i en praktisk diskurs” (Habermas, 1990a: 40, 1990b: 121). Sådanne praktiske diskurser presser alle deltagerne til ideel rolleovertagelse og dermed den *postkonventionelle* form for handlingslegitimering, der baserer sig på “fuldkommen omskiftelighed af de perspektiver, hvorudfra aktørerne fremsætter deres argumenter” (Habermas, 1990a: 40, 1990b: 122).

Som allerede antydet forbinder Habermas med de to kernebegreber *livsverden* og *diskurs* to komplekse sider af det at være menneske: på den ene side vores indfældethed i solidariske livsformer med andre og på den anden side vores frihed og selvstændighed. Diskursproceduren refererer allerede til en “eksistential forforståelse blandt deltagerne vedrørende de allermest universelle strukturer i en livsverden, der fra starten har været delt intersubjektivt” (1990a: 48). Den udtrykker således både individernes autonomi som unikke individer og deres “forudgående” indfældethed i intersubjektivt delte livsformer” (1990a: 49). Det er derfor for Habermas ikke overraskende, at der i diskurser både er plads til, at individerne på den ene side fremsætter de mest personlige interesser, og at deltagerne gennem deres empati med alle andre er i stand til at finde en konsensus (1990a: 49).

Ifølge Lawrence Kohlberg, hvis moralpsykologi Habermas trækker på, skal individerne både søge at indtage præcis den andens perspektiv og antage, at denne perspektivovertagelse er gensidig. En sådan konkret perspektivovertagelse, der giver indsigt i et partikulært andet perspektiv, skal dernæst universaliseres, idet man forestiller sig, at alle indtager alle andres perspektiver (Haber-



mas, 1990a: 39). Habermas anbefaler at fortolke rolleovertagen som affødt af diskurser, der lever op til diskursteoriens krav om søgen efter konsensus i lyset af konflikt, og tager afsæt i udvekslingen af *argumenter*, som alle potentielt berørte kan deltage i (1990a: 40; 1990b: 120ff).

Ideal role taking has come to signify a procedural type of justification. The cognitive operations it requires are demanding. Those operations in turn are internally linked with motives and emotional dispositions and attitudes like empathy. Where sociocultural distance is a factor, concern for the fate of one's neighbor – who more often than not is anything but close by – is a necessary emotional prerequisite for the cognitive operations expected of participants in discourse. Similar connections among cognition, empathy, and agape can be shown to hold for the hermeneutic activity of applying universal norms in a context-sensitive manner (Habermas, 1990b: 182).

Diskursetikken bør ifølge Habermas institutionaliseres i de retsligt-politiske institutioner, så den praktiske fornuft systematisk kan komme til faktisk udfoldelse. Det skal dog ske i en mere omfattende form end retfærdighedsdiskursernes fokus på, hvad vi skylder hinanden. Der skal være plads til både moralske retfærdighedsanalyser af behovs- og interessekonflikter, til stærke evalueringer vedrørende indholdet af det gode liv og til pragmatiske analyser af midler og strategier (Habermas, 2005; Jørgensen, 2016). I det lys skal velfærdsstaten nok reformeres med henblik på at realisere moralens direkte hensyn til individernes individuelle og kollektive *frihed*, men pragmatiske og etiske overvejelser har også en rolle at spille (Habermas, 1996: 5). Det gælder ikke mindst etiske overvejelser om det gode liv og såkaldt stærke evalueringer om menneskelig værdighed og om forudsætningerne for et ikke-fremmedgjort liv, der rummer solidaritet og moral (1996: 98). Det er her væsentligt, at Habermas karakteriserer universaliserbare interesser som vedrørende både individuel autonomi, velfærd og samfundsmæssig, normativ reproduction:

Valid norms derive their obligatory character from the fact that they embody a universalizable interest and the autonomy and welfare of individuals as well as the integration and welfare of the social collective are at stake in the maintenance of this interest (Habermas, 1990a: 44f).

Netop fordi den rationaliserede livsverden adskiller borgerne, så visse grupper har en privilegeret adgang til omsorgs- og plejkrævende borgere og derigennem etisk forståelse for menneskelige behovs- og velfærdsinteresser, og netop

fordi den diskursive tilgang stiller så høje krav til deltagerne om at forbinde emotionelle og kognitive kapaciteter og at sammenholde kontekstsensitivitet og generaliserbarhed, så giver det vel mening at tilskrive erfarne fagprofessionelle omsorgsgivere en privilegeret rolle i legitimeringen af omsorgspolitikken?

## Legitimitetsteoriens menneskesyn og betingelser

For nærmere at forstå, hvordan Habermas forbinder postkonventionel moralbegrundelse, frihed og solidaritet, må vi dykke yderligere ned i hans menneskesyn. Det er i den forbindelse væsentligt, at Habermas i en række artikler har forholdt sig til den indvending, at omsorgsorienteringer synes at udgøre en overset dimension i hans teoriudvikling (Habermas, 1993: 153). Det er en indvending, feminister har rettet imod centrale retfærdighedsteorier. Feminister har påpeget, at de dominerende menneskesyn, der ligger bag vores retfærdighedsteorier, har tendens til at overse, i hvilken grad menneskelivet er udtryk for afhængighed og skrøbelighed (Gilligan, 1982; Noddings, 1984; Martinsen, 1993; Sevenhuijsen, 1998; Hankivsky, 2004; Held, 2006). Det er derfor vigtigt for feministerne, at omsorgsbegreber og -forståelser får mere plads i offentlige diskussioner (Sevenhuijsen, 2003). Ifølge feministerne skal vi stille de svære spørgsmål, om hvem der har krav på omsorg og hvorfor (Engster, 2005) med afsæt i en forståelse af vores relationelle natur som omsorgsgivere og omsorgsmodtagere og en forståelse af alle menneskers afhængighed og skrøbelighed (jf. Mackenzie, Rogers og Dodds, 2013).

Det har ført til en række interessante teorier ikke mindst indenfor spektret af kritisk teori, der opstiller procedurer for afklaring af legitim politik, der inddrager både abstrakte (universaliserende) og partikulære og konkrete hensyn og interesser i en fælles afsøgning (Habermas, 1990a; Benhabib, 1992). Ved inddragelse af en sådan kontekstuel sensitivitet kan det, der tidligere blev overset, lægges frem (Hankivsky, 2004: 35). Med disse teorier kommer vi ud over en binær opfattelse af retfærdighed og omsorg, hvor retfærdighed vedrører det offentlige, mens omsorg er en privat sag (Moore, 1999; sml. Daly og Lewis, 2000: 282). Som hos Habermas skal dialogen, om hvad god omsorg er, og hvad vi har krav på, for feministerne formes *inklusivt*. Det handler fx for Selma Sevenhuijsen om at mægtiggøre borgerne og tilbyde dem et trygt rum til at udtrykke, hvad det er, de har brug for, men også til selv at bestemme hvilke dele af deres liv, de ønsker at inddrage (Hankivsky, 2004: 35).

For at studere Habermas' svar på feministernes indvendinger vil særligt artiklen "Justice and Solidarity" (1990a) være i fokus i det følgende. I denne artikel diskuterer han blandt andet, i hvilken grad diskursetikken kan inkorporere omsorgshensyn og de karaktertræk, der kendetegner mennesker, der har

forståelse for andres lidelse og behov for hjælp og har omsorg for medborgeres velfærd og lykke (1990a: 41). I "Justice and solidarity" tilslutter han sig den idé, at retfærdighed og velfærdshensyn ikke står i modsætning. Diskurser kan bruges til at finde retfærdige principper for borgernes frihedsrettigheder såvel som for spørgsmål om distributiv retfærdighed eller til at udvikle principper for omsorg og støtte til dem, der har brug for hjælp (1990a: 43).

Habermas' moralpsykologiske position bygger desuden på den hegelianske og meadske pointe, at individer kun kan blive sig selv gennem anerkendelse. Grundlæggende anerkendelse er blandt andet med til at muliggøre vores selvstændige udvikling. Der er således et komplekst samspil mellem socialisering og individualisering – et samspil, der fortsætter livet igennem. "Jo mere individet udvikler sig, desto mere indfanges det i stadigt tættere og stadigt mere komplekse relationer af gensidig afhængighed med klare behov for beskyttelse" (1990a: 46).

Dette menneskesyn går hånd i hånd med forpligtelser for vores kollektive moralske og politiske målsætninger. Samfundet bør sætte rammer for "communicatively produced interpersonal relationships", som muliggør, at individerne kan udtrykke sig selv og blive sig selv (1990a: 36). Det er således ikke muligt for individerne at udforme deres identitet alene, og deres egen "integritet kan således ikke bevares uden livsverden, der muliggør interpersonelle relationer og gensidige anerkendelsesrelationer" (1990a: 46). Moralen har som opgave at understøtte disse "relationer af gensidig anerkendelse hvorigennem alene individerne kan stabilisere deres skrøbelige identiteter gensidigt og simultant med gruppens identitet" (1990a: 46). Det følger deraf, at borgerne har en fælles interesse i at bevare "integriteten af deres fælles livskontekst" (1990a: 47). Moralen skal således både beskytte socialiserede individers ukrænkelighed ved at kræve lige respekt for deres værdighed; og den skal beskytte "intersubjektive relationer af gensidig anerkendelse, der kræver solidaritet af samfundsmedlemmerne, og hvorigennem de er blevet socialiserede" (1990a: 47).

På den baggrund kan der formuleres en bekymring for reproduktionen af et samfund, der understøtter en sådan forbindelse mellem solidaritet, anerkendelse og individuel emancipation. Reproduktionen af et sådant samfund synes at afhænge af institutioner, der understøtter nævnte forbindelser såvel som kommunikative aktiviteter, der bringer aktørernes afhængighed af gensidig solidaritet til deres bevidsthed. Trues dette ikke netop af måden hvorpå, vi har opdelt livsverdenen i adskilte enheder, og i højere og højere grad afskærmer kommunikationen mellem beslutnings- og planlægningsniveauet og de konkrete aktører og borgere i velværdsstatens omsorgs- og reproduktionsinstitutioner?

For Habermas må vi netop have blik for at transformere den solidaritet, der udtrykkes i vores omsorg for velfærden for de samfundsmedlemmer, som vi er forbundet med i delte livsformer “i lyset af idéen om en generel diskursiv viljesdannelse” (1990a: 47). En transformation og udvidelse af denne praktiske solidaritet (fra de mennesker man kender til alle borgere) kræver institutionaliseringen af *diskurser* i samfundet.

It is only when the continued existence of this communication community, which demands of all its members an act of selfless empathy through ideal role taking, is assured that the networks of reciprocal recognition, without which the identity of each individual would necessarily disintegrate, can reproduce themselves (Habermas, 1993: 154).

Disse tanker antyder, 1) at vi bør anse mennesker som permanent anerkendelses- og omsorgskrævende, og at anerkendelse er en betingelse for privat og offentlig autonomi, hvorfor vi reflektivt bør bekræfte vores gensidige forpligtelser om at sikre en sådan anerkendelsesstruktur i retfærdighedsdiskurser; og 2) at denne nærmere bestemte bekræftelse bør foretages via diskurser, som bestemmer, hvad vi mere konkret skylder hinanden. Skellet mellem prækonventionel, konventionel og postkonventionel understøtter, at dette ikke er nogen enkel opgave. Emanciperede individer afhænger af emanciperede samfund. Det synes således ikke tilstrækkeligt at udlægge disse mekanismer. Det synes nødvendigt at understøtte praktiske diskursers udfoldelse på tværs af samfundet såvel som bevidstgørelsen om vores gensidige afhængighed.

For dette politiske-transformative arbejde er der teoretisk hjælp at hente i Habermas' teori om menneskers grundlæggende kommunikative natur. Det gælder både, at mennesker gennem diskurser har mulighed for at forstå hinanden, og at vores skrøbelighed ifølge Habermas grunder i sprogligt medierede interaktioner (1990a: 48). Ifølge Habermas er vores konkrete velfærdsomsorg allerede forbundet med de pragmatiske forudsætninger for kommunikativ handlen, som er forudsætningen for, at man “kan handle med en orientering mod at opnå forståelse” (1990a: 48).

Udover diskursernes egen socialiserende kraft så peger Habermas på en række socialiserende institutioner, der kan understøtte identiteten som kommunikative individer. Her bemærker jeg, at Habermas nok opridses en række centrale sociale institutioner såsom markedet, arbejde, skoler, militær, museer, teatre, politik, massemedier mv., som det er nyttigt, at borgerne tager del i som ligeværdige (Habermas, 1996: 78), men også at han *ikke* nævner institutioner for ældreomsorg. Mere slående er det dog, at han ikke nævner hospitaler og

sundhedsvæsnet. Det skyldes måske, at hans fokus er på, hvordan institutioner tjener individernes frihed og emancipation? Selvom Habermas således har fokus på de anerkendelsesstrukturer, der spændes udover samfundet, så overses tilsyneladende omsorgen, der knytter sig til vores kropslige skrøbelighed (1996: 409).

Følger vi således hans egen teori til ende i lyset af aktuelle udviklinger i velfærdsstaten, så synes det nødvendigt netop at gøre opmærksom på betingelserne for en sådan transformation, og på at flere aktuelle reformer af velfærdsstaten synes at afkoble et centralt element i denne transformation; nemlig frontlinjepersonalets bidrag til den diskursive viljesdannelse på baggrund af deres kendskab til delte livsformer.

Idet forståelse og perspektivovertagelse er den centrale udfordring for legitime diskurser, ser jeg igen perspektiver i at lade fagprofessionelle, der udvikler særlige kompetencer for perspektivovertagelse, forståelsesorienteret kommunikation og behovsfortolkning på baggrund af anerkendelse af borgernes frihed til at sige nej til den foreslåede behovsudlægning, spille en særlig rolle i retfærdighedsdiskurserne både i offentligheden og i centrale indspil til parlamentariske debatter (herunder udvalg, råd og kommissioner). Disse grupper kunne således udvikle særlige kompetencer i perspektivovertagelse, forståelsesorientering og magtudligning.

Denne strategi giver dog kun mening, hvis aktørerne får særlige muligheder for at udvikle nævnte kompetencer. Som nævnt er noget sådant langt fra givet i dag. Den postkonventionelle tankeform kræver et brud med prækonventionelle og konventionelle tankeformer, som ellers byder sig til både i den personlige og faglige udvikling. De mere selvstændige behovsfortolkninger og normrefleksioner afhænger af socialisering og kommunikation (Habermas, 1973: 211). Habermas slår her på, at der er et intimt samspil mellem moralpsykologi, etik og samfundsudvikling (1973, 1990b, 1993). "[A]n autonomous ego and an emancipated society reciprocally require one another" (Habermas, 1979: 71). Netop de fagprofessionelles praksisser synes dog at rumme et potentiale til at kunne formes reflektivt i lyset af Habermas' idealer.

Frihed handler nok om evnen til at forholde sig fortolkende til egne behov (Habermas, 1979: 78), men samtidig er det et *kommunikativt* jeg, der skal frigøres (Habermas, 1973: 228). Det betyder også, at hvis vi omgives med prækonventionel tænkning eller konventionel tænkning, så stimuleres vores kritiske refleksion over normer og praksisser ikke. Som Habermas skriver: "an autonomous ego organization is by no means a regular occurrence, the result, say, of naturelike processes of maturation; in fact it is usually not attained" (1979: 70). I et miljø, der primært fokuserer på straf, belønning eller gængse

praksisser, er det helt og alene op til individets samvittighed og evne til at sætte sig udover de givne praksisser og normer at tilbyde sig som en anden form for rationalitet, end den hvor individet agerer normkonform eller normbrydende ud fra den snævre egeninteresse (Habermas, 1993: 130). I det lys synes en styrkelse af de fagprofessionelles bidrag til legitim politikudvikling at kræve en styrkelse af både deres og borgernes relative autonomi (Jørgensen, 2016).

## Livs- og sygdomspositioner

Habermas anerkender således nødvendigheden af at institutionalisere diskurser om omsorgsprincipper samtidig med, at han relativt optimistisk peger på, at vi bærer et ønske om at fastholde baggrundsbetingelserne for at udvikle vores egen identitet. Habermas skriver, at “[i]ntet er et bedre middel mod at lade andre fejlvurdere ens egeninteresse end deres faktiske deltagelse [i praktisk diskurs]” (1990b: 67). Habermas er således tvunget til ikke blot at støtte sig til praktiske diskursers generative kraft i forhold til at ændre aktørernes moralbevidsthed, men også til at trække på idéen om en forudgående solidaritet, fælles tillid og problemforståelse. Igen tænkes livsverdenen at kunne levere noget af dette. Livsverdenen “tilbyder ressourcer” for “processerne for opnåelse af forståelse” (1990b: 135). Den tilbyder fælles forståelser og netværk af solidariske grupperinger, der er integrerede gennem værdier, og som socialiserer individerne til perspektivovertagelse (1990b: 135f).

I en traditionel livsverdenskontekst, hvor individerne åbenlyst har brug for hinanden på tværs af generationerne, kunne livsverdenen givetvis levere megen støtte i diskussioner om, hvordan de forskellige behov, der stiller sig i forskellige faser af typiske *livsbueforløb* (eller for individer med længerevarende sygdomme og større handicaps) skal anerkendes og understøttes. I en mere differentieret livsverden med muligheder for private løsninger, der ikke åbenlyst placerer individerne i en fælles livsverden, hvor man deler skæbne med andre i ens livsfase, er det dog ikke givet, at livsverdenen kan tilbyde forforståelser, der kan stimulere solidariske principper for varetagelse af fx ensomme døendes behov for relationelle goder.

Udviklingspsykologien har givet en række analytiske bud på et almindeligt menneskelivs forskellige livsfaser. Erik Erikson og andre har udviklet stadie-teorier ud fra idéen om en livsbue, dvs. en fase med vækst og udvikling fra fødslen, der leder til et klimaks på buen, hvorefter der foregår et forfald og en afvikling indtil døden (Fjord Jensen, 1996). Med bueperspektivet ønsker jeg også at lægge op til, at mennesker udvikler sig livet igennem i det mindste i den forstand, at der vil være nogle typiske perspektiver, man i givne faser ser livet igennem. Som Erikson påpeger, kan man fx særligt forbinde voksenlivet

med omsorgsforpligtelser. Har man som fx Habermas og Kohlberg med afsæt i Jean Piaget og Mead primært fokus på barnets udvikling frem til ungdom og tidlig voksendom, så vil sådanne omsorgsperspektiver glide i baggrunden. Som feminister har påpeget, er der ligeledes en kønsbias i forhold til, hvordan og om omsorgsopgaver opleves og erkendes. Ifølge Carol Gilligan (1982) sætter denne ind meget tidligt. Det, jeg er på sporet af her, er den feministisk-epistemologiske pointe, at borgernes strukturelle position kan give dem en bias i forhold til erkendelse af problemer i samfundet (Young, 2000; Jørgensen, 2017). De klassiske opmærksomhedspunkter er her ellers klasse, køn, etnicitet og alder. Fraser (2013) og Iris Marion Young (2000) deler relateret hertil Habermas' fokus på at gøre undersøgelser af interesser og behov reelt ligeværdige i lyset af strukturelle skel mellem borgerne i forhold til klasse, etnicitet køn og alder. Kevin Olson tilføjer, at velfærdsstaten er et afgørende instrument i forhold til at mægtiggøre borgerne til den fælles udveksling af interesser og synspunkter (Olson, 2006). Hermed påpeges, at diskurser baseret på perspektivisk reversibilitet afhænger af marginaliserede gruppers mægtiggørelse såvel som at epistemiske biases baseret på strukturelle uligheder bearbejdes.

Feminister har her gjort opmærksom på de kommunikative udfordringer, der ligger i at bygge bro til den andens forståelse af sin situation og behov. For at fremme forståelsen af den andens perspektiv, kan det være nødvendigt med en eksperimentel undersøgelse, hvor den anden får mulighed for at udtrykke sig med sit eget sprog, mens den lyttende aktivt søger at overvinde de bias, der kan ligge i at skulle lytte til et andet menneske (Hankivsky, 2004: 20ff). Ikke mindst Young har videreudviklet det epistemiske argument om *positionel viden* i forhold til en lang række strukturelle positioner i samfundet. Epistemologisk har Young påpeget betydningen af borgernes relative position i samfundet i forhold til deres begrebsmæssige og forståelsesmæssige horisont (Young, 2000). Man tenderer således til at privilegere synspunkter og perspektiver, som ligger en selv nær på bekostning af problemer og perspektiver, der ligger andre nær. Desuden er det, der ligger en nær, tendentielt forbundet med ens positionelle rolle og placering i samfundets relationelle strukturer. Igen handler positionerne om klasse, køn, etnicitet og alder, men også andre rollestrukturer spiller ind.

Artiklen bidrager til udviklingen af dette teorikompleks ved at påpege, at kritisk teori har haft større fokus på klasse, køn og etnicitet end *alder*, når det gælder mægtiggørelse af borgerne til ligeværdig deltagelse i diskurser. Burde man ikke tilføje, at aldersforskelle og de dermed forbundne forskelle i omsorgsbehov og udsathed også er variable, der bestemmer ens kognitive såvel som motivationelle perspektiver på hvilke interesser, der bør universaliseres? Her

kan skelnes mellem momentan, periodisk og permanente forhold, hvor man på egen krop eller i forhold til ens nærmeste har høj afhængighed, udsathed og/eller sygdom inde på livet. Alle rammes indimellem af sygdom, men almindelig sygdom kan sammenlignes med gestaltswitches, hvor ændringer fører til perspektiviske ændringer. At *kende til* sygdom og udsathed bliver således endnu en form for epistemisk og motivationel position ved siden af klasse, køn, etnicitet og alder.

I den rationaliserede livsverden, hvor omsorgen er professionaliseret, deles folk i høj grad op og adskilles på tværs af livs- og behovsbuen. Arbejdsmarkedet stiller store krav til raskhed og deltagelse, hvilket også bidrager til, at befolkningen deles op i de produktive og de behovskrævende (Lessenich, 2011). Her er der i stigende grad tale om parallelsamfund baseret på akser af livs-, behovs- og energiposition. Det betyder, at borgernes viden om livsfasen, grader af udsathed og sygdomsbilleder splittes op. Der etableres forskellige grupper med hver deres positionelle syn på, hvad en almindelig borger er, og hvad der er almindelige interesser og behov (Nussbaum, 2004).

Nu kunne man argumentere for, at vi jo alle har oplevet omsorg i barndommen, og at alle derfor kender til omsorgsbehovene. Herimod har Axel Honneth i sine Tanner Lectures om *Reification* dog beskrevet det kognitive fænomen, at vi som mennesker kan glemme en central forudgående anerkendelsesrelation (2008: 52ff). Overført på artiklens fokus er det plausibelt, at den voksne produktive borger har glemt, hvordan hans (sic!) selvsikkerhed og fornemmelse af selvberøethed er formet af barndommens kærlige omsorg, ligesom den, der netop har rejst sig fra influenzaen, straks glemmer, hvordan verden for få dage siden så ud. Det gælder ikke mindst i samfund, hvor afhængighed forbindes med skam (Fraser og Gordon, 1994).

Diskursetikken er på udkik efter normer, der kan regne med "universel tilslutning fordi de udtrykker en interesse, der deles af alle de berørte" (Habermas, 1990b: 65). Her ville grupper, der står forskellige steder på livs- og sygdomsbuen principielt kunne nedlægge veto over, at særligt omsorgskrævende og relationssøgende borgere, der ikke kan klare sig selv, skal prioriteres. Men hvad hvis behovene vitterligt stiller sig forskelligt alt efter ens livs- og sygdomsposition? Netop hvis vi tager afsæt i vores nutidige velfærdsstatskontekst, hvor man forsøger at opstille nationale standarder og modeller for, hvad borgerne kan forvente af pleje og omsorg, og netop når livsverdenen er rationelt opdelt og adskilt og i stigende grad koloniseres af instrumentel tænkning, så synes det besværliggjort at få hensyn til omsorg og pleje igennem Habermas' diskursprocedure uden en konfrontation med de positionelle udfordringer. Det er min påstand, at kritisk teori ikke blot bør forholde sig til overvindelse af ulighed i



magt på baggrund af køn, klasse, etnicitet og alder, men også til positioner i forhold til livsalder og omsorgsbehov.

En anerkendelse af, at borgernes forskellige perspektiver på omsorg delvist afhænger af deres livs- og raskhedsposition, kunne understøtte alternative modeller for etablering af forståelsesorienteret kommunikation, der ikke snævert spørger til, om alle berørte kan acceptere givne principper, men i højere grad tager form af behovsfortolkning. Denne model bryder ikke radikalt med George Herbert Meads tanker om ideel rolleovertagning, men justerer disse i lyset af de udfordringer, forskellighederne i livsbueperspektiv udgør. Med justeringer, der vedrører argumentationsformer og behovsfokus, kunne sådanne strategier tage afsæt i ovennævnte idéer om at presse deltagerne til at indtage alle andres perspektiv (Habermas, 1993: 129) og om at stimulere deres overgang fra konventionel til postkonventionel moralbevidsthed (Habermas, 1990b: 159).

Mon ikke Habermas har ret i, at sådanne udfordringer kan overvindes af faktiske diskurser – selvom heller ikke disse i praksis fuldt lever op til idealet om reciprocitet og reversibilitet? Pointen er, at de *praktiske* diskurser udgør væsentlige primære solidaritetsfremmende foranstaltning i samfundet. Fagprofessionelle kunne her fremme perspektivovertagelsen og understøtte faktiske diskurser. Noget sådant kan med fordel virke i samspil med andre integrerende momenter, der hjælper til at overvinde de ovennævnte udfordringer for solidarisk og gensidig udveksling af synspunkter og interesser. De korrigerende pointer er blot, at det ikke er nok at søge at mægtiggøre alle. Også diskursernes arenaer må gentænkes i lyset af samfundsopsplitninger i forhold til livs- og sygdomspositioner, hvor marginaliserede omsorgskrævende borgere ofte kun formår at bede den pressede hjemmehjælper om lidt forståelsesorienteret kommunikation. Det henleder opmærksomheden på muligheden for at gentænke de fagprofessionelles rolle i demokratiet. Hvis deres muligheder for at opøve deres evne til kommunikativ, forståelsesorienteret brobygning mellem borgerne og dem selv og på den baggrund at bidrage som epistemisk privilegeret i offentlige diskurser styrkes, så kan de understøtte centrale dele af den habermasianske model for legitim behovstolkning, som i dag trues af livsverdensdifferentiering.

## Konklusion

Artiklen har sat fokus på legitimitet gennem inklusivitet som et centralt men overset element i udviklingen af ældreplejepolitik. Udlægningen af Habermas' inklusive legitimitetsforståelse leder til idéer om en revision af behovspolitikken, så den i større grad inddrager grupper, der har førstehåndskendskab til borgernes behov og udlægningen heraf i det parlamentariske arbejde såvel som implementeringen af politikken.

Lad os nu i lyset af ovenstående vende tilbage til de to konfliktuerende rapporter om rehabilitering, jeg nævnte i indledningen. De to rapporter om god ældrepleje afslører, at der foregår en magtkamp om, hvorvidt rehabiliteringspolitikkerne bør sætte den idealiserede fremtidige borger i centrum, eller om man bør sætte den *nuværende* borger og dennes perspektiv i centrum for en dialog med frontlinjepersonalet. I den ene rapport (DSI) taler man om, at borgeren skal “komme om på den anden side” også i forhold til borgerens egen tolkning af, hvad man ønsker og har behov for (Kjellberg, Ibsen og Kjellberg, 2011). Man er her ifølge rapporten *oppe imod en kultur*, hvor “kerneydelsen [er] omsorg” som også “bliver efterspurgt. Udfordringen består i at komme om på den anden side – for social- og sundhedshjælperen såvel som borgeren” (2011: 25). Man skal nok understøtte borgernes sociale relationer og sociale evner gennem hjælp-til-selvhelp, men borgerens sociale behov skal netop *ikke* afhjælpes fx af hjemmeplejeren, selvom de gerne vil, og selvom det “betyder meget for de ensomme ældre, at plejepersonalet har tid til at sætte sig ned og snakke” (2011: 21).

Denne strategi hænger sammen med klare tendenser til at flytte den relationelle del af plejen over i civilsamfundets frivillige organisationer og netværk.<sup>6</sup> I den anden rapport (Hvidbog) taler man om, at borgerens nuværende forståelse af sin situation altid må stå i centrum for en tolkning af, hvad borgeren har behov for (Marselisborgcentret, 2004). Tager man således afsæt i den parallelle diskussion om borgernes relationelle behov, så synes det ifølge Hvidbogen at være et åbent spørgsmål, i hvilken grad fagprofessionelle skal kunne yde erstatningsfællesskaber og omsorgsfuld anerkendelse af borgerne (Jørgensen, 2018), og dette åbne spørgsmål skal delvist afklares i en dialog mellem borgeren og den fagprofessionelle.

Striden udlægges i DSI som en kulturkamp mellem en gammeldags og en moderne kultur blandt borgerne og de fagprofessionelle. Disse formuleringer er med Frasers og Rainer Forsts udtryk en del af magtkampen i behovspolitikken. De udtrykker blandt andet kampe om begrundelsesdiskurser og -narrativer (Fraser og Gordon, 1994; Forst, 2017b: 57). Forsts begreber om retfærdiggørelse og magt supplerer Habermas’ og Frasers tilgange. Magt handler her blandt andet om evnen til at styre det argumentative rum for retfærdiggørelser af politikker: “The existing relations of justification must be analyzed in the first instance as power relations: here it is decided who is able to influence the political space of reasons, to use it, occupy it or even seal it off, possibly with an ideology” (Forst, 2017a: 34). Som han tilføjer: “having power means being able to influence, determine, occupy, or even close off the space of reasons and justifications of others subjects” (Forst, 2017b: 63).

Uenigheden om rehabilitering kan i det lys og med afsæt i Hvidbogen karakteriseres som kampen om, hvorvidt behovs-, mål- og middelfortolkningen skal have borgerens forståelser i centrum (Hvidbogen), eller om borgere og plejere skal aflære deres fælles forståelser og åbne for helt nye forståelser af behov, mål og midler (DSI-rapporten). I den ene position forsvares, at borgerens behovsforståelse og oplevelse af mening er et nødvendigt element i rehabilitering. Det er det ikke ifølge den alternative forståelse. Ligeledes er der en kamp om, hvorvidt relationel omsorg overhovedet er en offentlig opgave.

Ligesom det må formodes, at kampen om behovspolitikken præges af hvis perspektiver, der dominerer debatten, bidrager denne artikel til bestemmelse af, at legitimitet i behovspolitikken afhænger af hvis perspektiver, der inkluderes. Ifølge Habermas er legitim politikudvikling betinget af inklusive, ligeværdige, forståelses- og argumentationsorienterede fortolkninger og afvejninger af alle berørtes behov og interesser (Habermas, 1973: 219). Kravet om at etablere politisk legitimitet på baggrund af inklusive undersøgelser synes på sin plads, netop fordi omsorgen *er* offentlig og institutionaliseret. På det grundlag er der også brug for en offentlig drøftelse af, hvilken form for inklusivitet en legitim politikafklaring og -udmøntning afhænger af. Vi har bevæget os fra et system, hvor den ældre billedligt talte skulle overtale sin datter eller svigerdatter til at sidde lidt og snakke, holde i hånd og læse lidt fra avisen, til et gennemreguleret system med visiterede ydelser og tidsstyring. Den svage part skal populært sagt ikke bare overtale datteren eller svigerdatteren men et helt bureaukrati. Når den svage part er oppe mod bureaukratiet, tidsmålere og økonomer, og når de svage ofte er for svækkede af sygdom, alderdom, kropslige behov og smerter til at kunne deltage i krævende offentlig debat om omsorgens omfang og form, så var det måske på sin plads, at de faggrupper, som er i berøring med dem, som kender deres behov og ønsker, og som kunne spille en rolle i forhold til at oversætte og udlægge behovene også havde en særlig repræsentation og stemme i behovspolitikken (Jørgensen, 2016)?

Artiklen viser, at legitimitet gennem inklusivitet er betinget både af artikulation og gensidig perspektivovertagelse. I en livsverden, der er strukturelt splittet på livs- og behovspositioner, er der brug for brobyggere for udviklingen af legitim behovs- og plejepolitik. Hvis de fagprofessionelle, som Hvidbogen anbefaler, får mulighed for sammen med borgerne eksperimentelt at afdække behov og interesser, så kan de opøve afgørende brobyggerkompetencer, der kunne legitimere at tilskrive dem en særlig rolle i den demokratiske politikudvikling på pleje- og omsorgsområdet.

## Noter

1. Tak for nyttige kommentarer på konferencen Philosophy and the social sciences, Prag 2016 og Dansk Selskab for Statskundskab 2016, fra kollegaer i CCWS på Institut for Statskundskab, AAU samt fra to anonymere reviewere fra Politica.
2. Ældreplejen og ældreomsorg er således blevet karakteriseret som testcenter for managementteorier og planlægningseksperimenter (Kamp og Hvid, 2012: 14). Af hensyn til behovet for at styre udgifter og implementere demokratiske beslutninger vedrørende kvalitetsmæssige målepunkter, er graden af udefrastyring af frontlinjemedarbejderne i velfærdsstaten kraftigt øget. Bureaukratisk arbejdes med kodifikation og standardisering, samtidig med at frontlinjepersonalets etiske arbejdsidentiteter udfordres.
3. Rehabilitering er således blevet kernebegrebet i den paradigmatisk udlægning af legitim, institutionaliseret, offentlig omsorg i Norden (Greve, 2017: 192) og er forbundet med en længerevarende strategi om at styre og aktivere borgerne, så de kan klare sig længere selv (Dahl, 2004: 47). Det skinner blandt andet igennem i bekendtgørelserne for uddannelserne til Social og Sundhedshjælper og til Sygeplejerske, og i notater og erklæringer fra FOA, i kommunernes hensigtserklæringer for ældrepleje, og i Hjemmehjælpskommissionens rapporter. Denne uenighed indikerer således et behov for en mere åben diskussion af, hvad kvalitet i omsorgsopgaverne er, og hvilken legitimitet inddragelse af borgerne og de fagprofessionelle kan have i denne afklaring.
4. I en rapport om etisk legitimitet og retfærdig prioritering i det danske sundhedsvæsen skriver Det Ethiske Råd: "Den demokratiske legitimitet af prioriteringsbeslutninger bør styrkes" blandt andet ved "at beslutninger træffes med inddragelse af relevante parter, der repræsenterer et tilstrækkeligt faktisk og værdimæssigt grundlag" (2018: 17). Samtidig rejser sådanne formuleringer dog nogle spørgsmål vedrørende inklusiviteten. Der lægges op til en forståelse af, at der er 1) parter, 2) relevante parter og 3) relevante parter med et tilstrækkeligt faktisk og værdimæssigt grundlag. Denne tredje gruppe må tænkes at udgøre en undergruppe af alle interessenter. Men hvordan afgør vi, hvem der har og ikke har et "tilstrækkeligt" faktisk og værdimæssigt grundlag for at kunne yde et legitimt bidrag til beslutningen?
5. Afdækningen af den konkrete problemstilling om ældreplejen og behovsdiskursernes inklusivitet formodes at kunne have relevans for en lang række af velfærdsstatens felter. Det gælder ikke mindst omsorgs- og sundhedsområdet (fx børnepleje, psykiatri og handicapområdet).
6. Kommunerne beder således civilsamfundet om hjælp til at understøtte relationer for ensomme og døende. Hvis der er en stærk Røde Kors-organisation i området, kan den døende ensomme måske få en vågekone.

## Litteratur

- Albrekt Larsen, Christian og Jørgen Goul Andersen (red.) (2015). *Den universelle velfærdsstat: funktionsmåde, folkelig opbakning og forandring*. Frederiksberg: Frydenlund Academic.
- Bauböck, Rainer (red.) (2018). *Democratic Inclusion: Rainer Bauböck in Dialogue*. Manchester: Manchester University Press.
- Benhabib, Seyla (1992). *Situating the Self: Gender, Community, and Postmodernism in Contemporary Ethics*. Routledge.
- Blaug, Ricardo (1995). Distortion of the face to face: Communicative reason and social work practice. *The British Journal of Social Work* 25 (4): 423-439.
- Christoffersen, Svein Aage (red.) (2013). *Professionsetik: om etiske perspektiver i arbejdet med mennesker*. Aarhus: Klim.
- Dahl, Hanne Marlene (2004). A changing ideal of care in Denmark: A different form of retrenchment?, pp. 47-61 i Hanne Marlene Dahl og Tine Rask Eriksen (red.), *Dilemmas of Care in the Nordic Welfare State: Community and Change*. Aldershot: Ashgate.
- Dahl, Hanne Marlene (2009). New Public Management, care and struggles about recognition. *Critical Social Policy* 29 (4): 634-654.
- Dahl, Hanne Marlene, Pauline Stoltz og Rasmus Willig (2004). Recognition, redistribution and representation in capitalist global society: An interview with Nancy Fraser. *Acta Sociologica* 47 (4): 374-382.
- Daly, Mary og Jane Lewis (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *British Journal of Sociology* 51 (2): 281-298.
- Det Etske Råd (2018). *Retfærdig prioritering i det danske sundhedsvæsen*. København. [www.etiskraad.dk/prioritering](http://www.etiskraad.dk/prioritering).
- Dewey, John (2017). *Offentligheden og dens problemer*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Engster, Daniel (2005). Rethinking care theory: The practice of caring and the obligation to care. *Hypatia* 20 (3): 50-74.
- Eriksen, Erik Oddvar (1996). Justification of needs in the welfare state, pp. 55-75 i Erik Oddvar Eriksen og Jørn Loftager (red.), *The Rationality of the Welfare State*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Fjord Jensen, Johan (1996). *Livsruen: Voksenpsykologi og livsaldre*. 2. udg. København: Gyldendal.
- Forst, Rainer (2017a). Critique of justifying reason: Explaining practical normativity, pp. 21-36 i Rainer Forst (red.), *Normativity and Power: Analyzing Social Orders of Justification*. Oxford: Oxford University Press.

- Forst, Rainer (2017b). On the concept of a justification narrative, pp. 55-68 i Rainer Forst (red.), *Normativity and Power: Analyzing Social Orders of Justification*. Oxford: Oxford University Press.
- Fraser, Nancy (2013). *Fortunes of Feminism: From State Managed Capitalism to Neo-Liberal Crisis*. London: Verso Books.
- Fraser, Nancy og Linda Gordon (1994). A genealogy of dependency: Tracing a keyword of the U.S. welfare state. *Signs* 19: 309.
- Gerth, Hans Heinrich og C. Wright Mills (1958). *From Max Weber: Essays in Sociology*. Redigeret af M. Weber. New York: Oxford University Press.
- Gheaus, Anca (2011). Arguments for nonparental care for children. *Social Theory and Practice* 37 (3): 483-509.
- Gilligan, Carol (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Greve, Bent (red.) (2017). *Long-term Care for the Elderly in Europe: Development and Prospects*. Abingdon: Routledge.
- Günther, Klaus (1988). *Der Sinn für Angemessenheit: Anwendungsdiskurse in Moral und Recht*. Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1973). *Kultur und Kritik: verstreute Aufsätze*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1979). *Communication and the Evolution of Society*. London: Heinemann.
- Habermas, Jürgen (1987). *The Theory of Communicative Action. Volume 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1990a). Justice and solidarity: On the discussion concerning "Stage 6", pp. 32-52 i Michael Kelly (red.), *Hermeneutics and Critical Theory in Ethics and Politics*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1990b). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1993). *Justification and Application: Remarks on Discourse Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (2005). *Demokrati og retsstat. En tekstsamling*. Redigeret af H. Andersen. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hankivsky, Olena (2004). *Social Policy and the Ethic of Care*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Held, Virginia (2006). *The Ethics of Care: Personal, Political and Global*. Oxford: Oxford University Press.

- Henriksen, Jan-Olav og Arne Johan Vetlesen (2000). *Omsorgens etik: Grundlag, værdier og etiske teorier i arbejdet med mennesker*. København: Gyldendal Uddannelse.
- Honneth, Axel (2008). *Reification: A New Look at an Old Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Jensen, Per H. og Rasmus Juul Moberg (2011). Tensions related to the transition of elderly care from an unpaid to a paid activity, pp. 98-114 i Birgit Pfau-Effinger og Trine Rostgaard (red.), *Care Between Work and Welfare in European Societies*. London: Palgrave Macmillan.
- Jørgensen, Simon Laumann (2015). Demokrati og rationalitet i skolen: Kritisk lys på folkeskolens dominante styringsparadigme. *Nordiske udkast* 43 (2): 20-78.
- Jørgensen, Simon Laumann (2016). Frontline democracy?, pp. 81-116 i Henrik Kaare Nielsen (red.), *The Democratic Public Sphere: Current Challenges and Prospects*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Jørgensen, Simon Laumann (2017). Between integration and freedom: School segregation in critical perspective. *Scandinavian Political Studies* 40 (3): 265-288.
- Jørgensen, Simon Laumann (2018). Care and its constraints: Will care work pass through Pettit's gate? *Philosophy & Social Criticism* 44 (3): 278-301.
- Kamp, Annette og Helge Hvid (2012). Introduction: Elderly care in transition, pp. 13-28 i Annette Kamp og Helge Hvid (red.), *Elderly Care in Transition: Management, Meaning and Identity at Work*. København: Copenhagen Business School Press.
- Kjellberg, Pia Kürstein, Rikke Ibsen og Jakob Kjellberg (2011). *Fra pleje og omsorg til rehabilitering. Erfaringer fra Fredericia Kommune*. København: Kora. <http://www.kora.dk/udgivelser/udgivelse/i3897/Fra-pleje-og-omsorg-til-rehabilitering-erfaringer-fra-Fredericia-Kommune> (22.3.2019)
- Knijn, Trudie og Monique Kremer (1997). Gender and the caring dimension of welfare states: Toward inclusive citizenship. *Social Politics* 4 (3): 328-361.
- Lessenich, Stephan (2011). Constructing the socialized self: Mobilization and control in the 'active society', pp. 304-320 i Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann og Thomas Lemke (red.), *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*. New York: Routledge.
- Mackenzie, Catriona, Wendy Rogers og Susan Dodds (red.) (2013). *Vulnerability: New Essays in Ethics and Feminist Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Marselisborgcentret, Rehabiliteringsforum (2004). *Rehabilitering i Danmark: Hvidbog om rehabiliteringsbegrebet*. Aarhus. <http://viden.sl.dk/media/6596/hvidbog.pdf> (22.3.2019).
- Martinsen, Kari (red.) (1993). *Fra Marx til Løgstrup: Om etik og sanselighed i sykepleien*. Oslo: Tano.
- Moore, Margaret (1999). The ethics of care and justice. *Women & Politics* 20 (2): 1-16.

- Noddings, Nel (1984). *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press.
- Nussbaum, Martha C. (2004). *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. Princeton: Princeton University Press.
- Olson, Kevin (2006). *Reflexive Democracy: Political Equality and the Welfare State*. Cambridge: The MIT Press.
- Peter, Fabienne (2017). Political legitimacy. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/legitimacy/> (22.3.2019).
- Petersen, Anne, Lea Graff, Tine Rostgaard, Jakob Kjellberg og Pia Kjellberg (2017). *Rehabilitering på ældreområdet: Hvad fortæller danske undersøgelser os om kommunernes arbejde med rehabilitering i hjemmeplejen?* Sundhedsstyrelsen. <https://www.sst.dk/da/udgivelser/2017/rehabilitering-paa-aeldreomraadet-hvad-fortaeller-danske-undersogelser-os-om-kommunernes-arbejde-med-rehabilitering-i-hjemmeplejen> (22.3.2019)
- Rostgaard, Tine, Rikke Nøhr Brüner og Torben Fridberg (2012). *Omsorg og livskvalitet i plejeboligen*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. <https://www.sfi.dk/publikationer/omsorg-og-livskvalitet-i-plejeboligen-3970/> (22.3.2019).
- Scheel, Merry Elisabeth (1993). *Hvad er et menneskes selv og en analyse af Habermas' diskursetik set i forhold til sygeplejefagets teori og praksis*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Sevenhuijsen, Selma (1998). *Citizenship and the Ethics of Care: Feminist Considerations on Justice, Morality, and Politics*. London: Routledge.
- Sevenhuijsen, Selma (2003). The place of care. *Feminist Theory* 4 (2): 179-197.
- Tronto, Joan C. (1993). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.
- Wærness, Kari (red.) (1979). *Pleie uten omsorg? Norsk sykepleie mellom pasient og profesjon*. Oslo: Pax.
- Young, Iris Marion (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.